

Virginia Woolf naplóiból és leveleiből¹

Virginia Woolf (1882–1941) magántermészetű írásai épp annyira, bár részben persze más szempontból izgalmas szövegek, mint publikálásra szánt művei. A szakma és a szélesebb olvasóközönség érdeklődését jelzi, hogy a naplójából férje, Leonard Woolf által szerkesztett válogatást (Egy író naplója, 1953) idővel két teljességre törekvő kiadás is követte. Az író összegyűjtött levelei hat kötetben, naplóinak immár csonkítatlan bejegyzései pedig öt kötetben jelentek meg. Mindkét sorozat nagy filológiai pontossággal és apparátussal, áttekinthetően rendszerezve és kommentálva közli az alapos kutatómunka során előkerült és feldolgozott dokumentumokat. Irodalomtörténeti érdekesség – bár korántsem véletlen –, hogy kiadjuk az a Hogarth Nyomda, amelyet 1917-ben Virginia és Leonard Woolf együtt alapított, s amely az angol modernizmus számos kiemelkedő művének publikálásával szerzett hírnevet (Woolf több regénye mellett pl. T. S. Eliot Átokföldje című, korszakos jelentőségű versciklusának első brit kiadását is ők adták közre), és ma is tekintélyes intézményként működik.

A magyar olvasók találkozhattak már a fenti forrásokból származó szemelvényekkel Bécsy Ágnes Virginia Woolf világa (1980) című, remek monográfiájában. A könyv az Európa Kiadó irodalmi életműveket és életutakat összekapcsolva bemutató sorozatának részeként, annak elveivel összhangban bőségesen idéz nemcsak Woolf szépirodalmi alkotásaiból és a vonatkozó szakirodalomból, hanem a fenti háttéranyagból is. Míg azonban Bécsy értelemszerűen inkább az érvelését alátámasztó, rövidebb részleteket emelt ki, a jelen válogatásban igyekszem hosszabb, összefüggő darabokkal érzékeltetni Virginia Woolf elbűvölő, ellentétes végleteket sajátosan elegyítő stílusát. A szöveg bájosan csapong, egyszersmind fegyelmezetten szerkesztett; a szerző csípősen ironikus, mégis mélységesen empátiás embertársaival; a születő és alakuló angol modernizmus mára panteonba merevedett alakjait pedig sokszor éleslátó, sokszor saját elfogultságaival küszködő, de mindenképp őszintén kíváncsi, eleven és a mai vélekedésektől gyakran üdítően eltérő, egyéni módon ábrázolja.

Átfogó képet nyilván csak kötetnyi terjedelemben lehetne adni erről a sokrétű anyagról, így egy ilyen rövid válogatás szükségszerűen esetleges. A különböző korszakokból választott részleteket szándékom szerint az tartja össze, hogy Woolf mindegyikben máig elismert kortársaihoz való viszonyába enged némi bepillantást, illetve az ő munkásságuk kontextusában reflektál saját műveire. Hangvétele nemcsak az a személyesség és humor teheti vonzóvá, amellyel T. S. Eliot, James Joyce, Katherine Mansfield, Sigmund Freud vagy az épp Virginia Woolf és családja köré szerveződő értelmiségi társaság, a Bloomsbury-kör kevésbé ismert aspektusait mutatja be. Ennél is fontosabbnak érzem azonban, hogy bár szellemesen és könyörtelenül kritikus magával és másokkal egyaránt, ha irodalomról van szó, a másik emberhez mindig maximális figyelemmel, megértéssel és jóindulattal fordul, amint ez az öngyilkossága előtt több verzióban megírt búcsúlevelei közül a legutolsóból is kitűnik.

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Napló, 1920. szeptember 19., vasárnap

Eliotot csak egy emelet választja el tőlem. Most már semmi se tud kiborítani, ami férfi vagy nő alakját ölti. Az a fura Eliotban, hogy a szeme élénk és fiatal, miközben az arc kifejezése és a beszédmódja formális, szinte nehézkes. Egészen olyan, mint egy szobor arca – nincs felső ajka; hatalmas; erőteljes; sápadt. És azok a mogyoróbarna szemek, mintha menekülnének a teste többi részétől. Beszélgettünk – Amerika, Ottoline, arisztokrácia, nyomtatás, Squire, Murry, kritika. „És úgy viselkedtem, mint egy kis fontoskodó, beképzelt számár” – jegyezte meg saját garsingtonbeli modorát illetőleg. Eltökéltem az alattunk lévő – mondhatni fölényesebb – nemzedékhez tartozik, bár ifjabb.

¹ A fordítások az alábbi két kiadásból vett részleteken alapulnak:

NICOLSON, Nigel, szerk.: *The Letters of Virginia Woolf*, Hogarth Press, London, 1970–1980.

BELL, Anne Oliver, szerk.: *The Diary of Virginia Woolf*, Hogarth Press, London, 1977–1984.

Napló, 1920. szeptember 20., hétfő

Folytatva Eliotot, mintha tudományos megfigyelést végeznék – tegnap mindjárt vacsora után elment. Fejlődött pedig, ahogy telt a nap; nyíltabban nevetett; kedvesebb lett. L.², akinek a véleménye számít nekem ez ügyben, agyilag kiábrándítónak találta – kevésbé erőteljesnek, mint amire számított; & kevésbé játékos szelleműnek. Én sikeresen a felszínen maradtam, bár egyszer-kétszer éreztem, hogy a víz alá merülök. Ezt úgy érzem, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta többször elismételt megjegyzésemet, miszerint író vagyok, és ha félnkebb volnék, rég elsüllyedtem volna – a személyét és a nézeteit is dominánsnak és felforgatónak éreztem. Következetes példánya a saját típusának, ami ellentétes a miénkkel. Sajnos az élő írók közül Wyndham Lewist & Poundot csodálja. – Joyce-ot is, de erről lesz még szó. Tea után beszélgettünk (Mayorék látogatását elhalasztottam) az ő írásairól. Gyanítom, jó adag titkolt hiúság, sőt aggodalom van benne ezzel kapcsolatban. Szemére vettem, hogy szándékosan eltitkolja a váltásait. Azt mondta, szükségtelen a magyarázat. Ha beleteszed, csak felhígítod a tényeket. Magyarázat nélkül kellene érezned. Másik vádam az volt, hogy gazdag & eredeti elmére van szükség a pszichológiailag értékes íráshoz. Azt állította, mindennél jobban érdeklik az emberek. Képtelen Wordsworth-ot olvasni, ha Wordsworth épp a természetéről beszél. Neki a karikatúrához van gusztusa. Annak meghatározásánál azonban, hogy ezen mit is ért („Nem a szatírára gondolok”), megfeneklettünk. Verses színművet akar írni, amelyben Sweeny négy alakja játssza a szerepeket. A *Prufrock* után némi személyes felfordulás térítette el eredeti hajlamaitól – hogy Henry James stílusában fejlődjön tovább. Most külső jegyeket igyekszik leírni. Joyce befelé figyel. *Ulysses* című regénye egy ember életét 16 epizódban mutatja be, amelyek mindegyike (azt hiszem) egyetlen nap történik. Ez, már amennyit ő látott belőle, azt mondja, rendkívül briliáns. Talán ki kellene adnunk. Ulysses Joyce szerint a történelem legnagyobb színdarabja. Joyce maga jelentéktelen ember, vastag szemüveget hord, ránézésre kicsit olyan, mint Shaw, unalmas és önző, & teljesen magabiztos. Eliotról sokat lehetne mondani különféle aspektusokból – például az okos emberekkel való kapcsolatteremtés nehézsége; és így tovább –, vérszegénység, öntudat; de mégis, az elméje még nem tompult el vagy zavarodott össze. Pontos angolossággal szeretne írni; de olykor rajtakapja magát, hogy megbicsaklik; és ha bárki megkérdezné, tényleg azt gondolja-e, amit írt, igen gyakran nemmel kellene válaszolnia. Na most mindebben L. sokkal inkább kiigazodott, mint én; de nem nagyon bántam.

Levél Jacques Raverat részére 1923. július 30. Hogarth Ház, Richmond (részlet)

Kedves Jacques-om,

két órája kaptam meg leveledet a tálcán az angol reggelimmel, a szalonnás tojással együtt, ahogy az dukál; és azonnal válaszolok is. Nem, nem, nem. Nem bántott meg semmi, amit mondtál; mind örömmre szolgált; és már rég írnom kellett volna, ha nem tartom magam ahhoz, hogy „Jacques-nak szép, hosszú levelet fogok írni” – úgyhogy csak vártam a megfelelő pillanatra a tömérdek sivár ímivaló kulimunka közben. Úgy tűnik, sosem azoknak írok, akiket szeretek. Jacques-hoz és Gwenhez jó lelkiállapot kell: míg – na most ezt a részt kitöltheted azoknak a régi barátainknak a nevével, akiket ócska maradvánnyal is le lehet tudni.

Már összecsomagoltunk, és holnap megyünk Sussexbe. Ez neked, aki még sosem látta a Hogarth Nyomdát, semmit se mond. A kiválogatott és ládába csomagolt könyveinkkel utazunk. Vedd hozzá a kutyát és a teknőst, amit tegnap vettünk a High Streeten két pénzért. A férjem figyelemreméltó szakértelemmel elnököl – szegény ördög, megfizettem vele a szerencsétlen gikszert, hogy zsidónak született, most aztán intézheti az élet teljes ügymenetét. Ez a létezés átmenetiségének és az anyag valótlanosságának érzését kelti föl bennem, ami roppant előnyös és kényelmes. És *szertinted* mi valós? Gwennek volt erről valami véleménye. Gwen egykor roppant dogmatikus nő volt. Az ő fajtája, ó, jaj, már kihalóban. Biztosíthatlak, hogy egy tollpíhével feldúlom a legszabadabb gondolkodót és a legvakmerőbb életimádót is – bár a logikához tökfey vagyok.

² Leonard Woolf

Erről elég kurtán-furcsán (de bocsásd meg, ha régi barátod egy pindurkát célzatos) – a vallási megújulás kérdése jut eszembe: amihez sokkal több közöd van, mint valaha is gyanítanád. Spanyolországból hazafelé egy hétig Párizsban maradtam, és ott találkoztam Hope Mirrleesszel és Jane Harrisonnal. Ez a derék idős hölgy – nagyon fehér, deres és előkelő a csipkekendőjében – igen fölkelte az érdeklődésemet; részben a kifinomult agnosztikus gondolkodásmódjával, részben pedig a megjelenésével. „Ó, jaj” – mondta –, „ön és a nővére és talán még Lytton Strachey az egyetlenek az ifjabb nemzedékből, akiket tisztelek. Csak önök viszik tovább a mi időnk hagyományait.” (Ez Fredegond szerencsétlen átpártolására vonatkozott: mise; gyónás; feloldozás; és az összes többi.) „Ezerszám élnek köztünk Darwinok” – válaszoltam, hogy felvidítsam. „Darwinok ezerszám!” – sikoltott föl, két kesztyűs kezét összecsapva, és szemét az égre emelve. „A Darwinok a legsötétebb hitszegők mind közül! Ezzel a névvel!” – panaszkodott, – „ezzel az örökséggel! A nagyszerű múltbéli teljesítményekkel!” „Remélhetőleg” – érdeklődtem – „a mi Gwenünk biztonságban van.” „A mi Gwenünk” – válaszolta – „amióta csak megszületett, minden vasárnap eljár a templomba (ha nem is misére, legalább a templomba). A házassága, persze, megártott a fejének. Jacques, sajnálatos módon, francia. A fiatal franciákon a katolicizmus újabb hulláma söpör végig. A gyerekeiket megkeresztelték; a ...”. Itt a szavába vágtam. „Jóisten” – nyögtem föl –, „soha többé nem állok velük szóba! Sőt, épp most írtam abba a háztartásba egy hetyke, frivol, ateista levelet, amely pont úrfelmutatáskor fog odaérni; leköpnék, kiteszítanak a szívükből – és ekképp, röviden, a vallás újabb csodát hajtott végre, és tönkretett egy barátságot, amely, meggyőződésem szerint, még anyánk méhében kezdődött”. Ettől a szónoklattól mindjárt magamba is roskadtam, mint egy lapát salak. Következő héten érkezett meg a leveled, amitől kimondhatatlanul megkönnyebbültem. Gwen harcos ateista; a világ megújult; szilárd a föld a talpam alatt. Azonnal értesítettem is a kedves, idős Jane-t, aki, némiképp következetlenül, azt válaszolta: „Hál’istennek”.

De komolyra fordítva a szót (és el kell ismernem, a fentieket némiképp kiszíneztem), gyászos ügy ez a vallási újjászületés. Szegény Middleton Murry³ épp most tért meg, amitől a Bantam – az Adelphi⁴ – elég ocsmány lett; örülnék, hogyha havonta beszerezned és reflektálnál rá. Én túl elfogult vagyok ahhoz, hogy korrekt véleményem legyen róla. Irodalomként értéktelennek látom – (csak hát az erős szavak nem helyénvalók): szerintem közepszerű. Ihlető szelleme kenetes és képmutató; Isten a szeretet, amibe per-

³ John Middleton Murry, Katherine Mansfield egykori férje, ekkor már özvegye.

⁴ Folyóirat, amelyet John Middleton Murry alapított 1923-ban.

sze belefér a bolhacsípés, némi bosszúság és kereskedelmi svindli; dühítene, ha nem lenne olyan puha és bizonytalan, hogy egy kiadós utálkozás is kár belé. A barátaim zöme helyteleníti. Egyedül Ka tetszését nyerte el, aki szokás szerint kivétel. De Murry-ék története hosszú és bonyolult, és annyit nyaggatnak háztartási ügyekkel, hogy talán abba kellene hagynom.

Leonard: Jött egy ember az írógépboltból. Nem kellene elszaladnunk, és vennünk egy újat?

Szakács: Azt hiszem, jobb, ha holnap készítem el a pitét. Hétfőn sose megbízható a hús.

Virginia: Ha Maynardékhoz megyünk, magammal kellene vinnem a rózsaszín ruhámat.

Leonard: Nos, nem hozhatod a rózsaszín ruhádat, mivel a csomagokat már elvitték.

Virginia: Elvitték? Úristen! Elvitték?

Leonard: Már mondtam neked hússzor, hogy tizenegykor elviszik.

Mindkét Murryt ismertem. Kérlek, olvasd el Katherine munkáit, és mondd el, mi a véleményed! Az az elméletem, hogy miközben a saját nemzedékében nem volt senki nála csodálatosabban érzékeny, úgyhogy gyakorlatilag képes lenne reprodukálni például ezt a szobát, a léggel, a faliórával, a kutyával és a teknőssel, ha arra volna szükség, viszont ami az életet illeti, harmatgyenge volt, sótlan, és ha az eszét kellett használnia, sokkal közhelyesebb. Azaz képtelen volt a hőseit bármiféle gondolattal vagy érzéssel vagy bizonytalommal felruházni anélkül, hogy nehézkessé ne válna ott, ahol komoly, vagy szentimentálissá ott, ahol együttérző. Az első novellája, amit kiadtunk, a *Prelúd (Prelude)* szintiszta megfigyelésből állt, és így kitűnő darab. A legutóbbit nem tudtam elolvasni. De lehet, hogy az előítélet működik bennem.

Levél Lady Ottoline Morrell részére 1928. október 15. Tavistock tér 52.

Drága Ottoline,

nos, mi a kritika? Nagyon szép dolog menneinek, jótékonyak és csábítóknak lenni, de biztos vagyok benne, hogy van stikában egy darazsd, ami majd megcsíp – vajon mikor? Az egész életemet feldúlta, hogy kétszer Cambridge-be kell mennem előadást tartani. Amikor annak vége, valamikor jövő héten, remélem, kapok egy csésze teát és egy kis mérget.

Mindenesetre elismerem, igen örültem, hogy tetszett az *Orlando*. Ugyanakkor Katherine Mansfield leveleit olvasom, és lesújtanak. Milyen pazarlás – és milyen nyomorult ügy – a szegénysége, a betegsége – azt sem fogtam föl, milyen tehetséges. És most már soha – de érted, mire gondolok. Nem is tudtam, hogy ilyen közel állt hozzád.

Jobban vagy? Tényleg jobban?

Philip esernyője nálam maradt.

Sok, sok köszönet,

Virginia

Napló, 1929. június 23., vasárnap (részletek)

Nagyon meleg nap volt, kocsival mentünk Worthingba meglátogatni L. édesanyját, kapart a torkom. Másnap reggel fáj a fejem. Így aztán máig Rodmellben maradtunk. Rodmellben elolvastam *Az egyszerű olvasót (Common Reader)*; ez nagyon fontos – muszáj megtanulnom tömörebben írni. Főleg az általános gondolatokat megfogalmazó esszéikben, mint a legutóbbi is (*A kortárs szemével; How it Strikes a Contemporary*), elborzasztott a saját szószátyárságom. Ennek részben az az oka, hogy nem tervezek előre; részben pedig az, hogy a stílusomat úgy alakítom, hogy minél több jelentésmorzsát befogadjon. De az eredmény csupa hebegés & szétszórtság & kifulladás, amit gyűlölök. Muszáj nagyon gondosan kijavítani a *Saját szobát*, mielőtt nyomdába megy. És már bele is

pottyantam melankóliám irdatlan tavába. Úristen, milyen mély! Született melankolikus vagyok! Kizárólag a munka tart felszínen. Megjegyzés nyárra: több munkát kell elvállalnom, mint amennyivel elbírok. (Megjegyzés, augusztus 31. Ezt a fogadalmat megtartottam.) Én – nem, nem tudom, ez miből fakad. Alighogy abbahagyom a munkát, azonnal úgy érzem, hogy süllyedek lefelé, lefelé. És mint általában, úgy érzem, hogy egyre mélyebbre süllyedve el fogok jutni az igazsághoz. Ez az egyetlen enyhítő körülmény; valamiféle nemesség. Ünnepelesség. Szembe kell néznem a ténnyel, hogy nincs semmi – egyikünk számára sem. A munka, az olvasás, az írás – mind álca; éppígy az emberekhez való viszony. Igen, még gyermeket vállalni is hasztalan lenne.

Race Course-nál bementünk a bükkösbe. Szeretem ezeket az erdőket; & a lombok egymásra zúduló áradatát; oly sekély a napfényben; s aztán az árnyékban oly mély. És szeretem a bonyolult levélcsipkével borított bükkágakat; mint megannyi kar; & a fatörzseket, melyek mintha egy templom kőszlopai volnának.

...
Mindazonáltal kezdem egész világosan látni a *Pilléket*⁵, vagy legalábbis összességében, ez vigasztal. Azt hiszem, valahogy így fog kezdődni: hajnal; kagylók a parton; nem tudom – a kakas & a fülemüle hangjai; & aztán a hosszú asztal körül az összes gyerek – tanórák. A kezdet. Nos, mindenféle figurának kell ott lennie. És akkor az, aki az asztalnál ül, bármely pillanatban bármelyiküket előhívhatja; ebből az emberből megteremtheti a hangulatot; elmondhat egy történetet; pl. kutyákról vagy dajkákról; vagy valami gyerekes kalandot; minden legyen nagyon Ezeregyéjszaka-szerű; & így tovább: ez lesz a Gyerekkor; de nem szabad, hogy az én gyerekkorom legyen; & csónakok a tavon; gyerekkérések; valótlanság; a dolgok furcsa arányai. Azután egy másik személyt vagy figurát kell kiválasztani. A valótlán világnak mind eköré kell szerveződnie – a fantomhullámok köré. Be kell jöjjön a Pille: egyetlen gyönyörű pille. Kell egy növekedő virág is.

Hogy is ne hallaná az ember végig a hullámokat? Vagy a tanyasi udvar zaját? Valami furcsa, irreleváns zajt. Lehet, hogy van egy könyve – egy könyv, amibe beleolvashat – egy másik, amibe írhat – régi levelek.

Kora reggeli fény – de ehhez nem muszáj ragaszkodni; mert nagyon el kell szabadulni a „valóságtól”. Mégis mindennek pontosan arra kell vonatkoznia.

Nos, mindez persze a „valódi élet”; & a semmi csak ennek hiányában jelenik meg. Ezt az előző félórán feltétlenül bebizonyítottam. Minden zölddé & élénkké válik bennem, amikor a *Pillékre* gondolok.

Levél Logan Pearsall Smith részére 1932. november 6. Tavistock tér 52.

Kedves Logan,

ne riasszon meg, a te szavaidat idézve, a gondolat, hogy olajágot kínálok. És elnézédet kérem, amiért géppel írok, de a kézírásom hosszabb szöveg esetén túl olvashatatlan. Pillanatnyilag a heverőmhöz kötötten – milyen találó volt utalásod a szívspeciálístára! – a leveleden tűnődtem, melynek bizonyos aspektusai rendkívül érdekesek számomra; úgyhogy nem bírom megállni, hogy írjak, bár félek, terjengősre sikerül, de hát elég kimerült vagyok.

Egyetérték veled, hogy az ember csodálhat egy társaságot vagy csoportot, egyúttal mégis kaján késztetést érezhet rá, hogy kinevesse őket. Nem vagyok-e éppoly vétkes, mint te? Csak persze én Chelsea nevetek, míg te Bloomsburyn. És éppoly nagy bennem a csodálat és tisztelet Chelsea iránt, mint benned Bloomsbury iránt — tulajdonképpen nem látom semmi okát, mért is kedvelnéd inkább Bloomsburyt, ahogy azt sejteni engedted – de jaj, oly gyakran érted ironikusan, amit mondasz. Magam is mindig úgy gondoltam, és gyakran említettem is (megint téged idézve), nagy bosszúságára olyan embereknek, mint Lady Desborough és Mrs. Keppel (tudod, mily nagyszerű hölgyek ők), akik néha Chelseat csúfolják – hogy véleményem szerint rengeteg elbűvölő ember és briliáns gyűlés van ott. Hogy lehetne másképp? Rajtad kívül elég Desmondot, Maurice Baringot, Ethel Sandsot, Bob és Hilda Trevelyant, Mr. Connollyt vagy Mrs. Hammersleyt említenem, és a tetejébe ott van még Sibyl Colfax is. Hogy is helyezhetsz minket, akárcsak

⁵ A *hullámok* eredetileg tervezett címe.

udvariasságból is, magatok föl? Bizonyára nem teszed. Csak vicceltél. De akárhogy imádom is Chelseat, önként beismerem, hogy gúnyolódtam rajtatok, mivel a gúnyoló-dás „a kedvenc hobbi”, éppúgy, ahogy a tiéd. És a teidért cserébe magam is kitaláltam egy-két történetet rólatok.

Eddig a pontig nincs sok különbség köztünk. Most jön az érdekes eltérés. Évek óta ismerem Chelseat. Évek óta invitálnak teára és vacsorára, és évek óta invitálok őket teára és vacsorára. Azután rájöttem, hogy a hátam mögött kinevetnek engem és a barátaimat; és rájöttem, hogy a hátuk mögött kinevetem őket és a barátait. Úgyhogy többé nem hívtam meg őket; és többé nem fogadtam el a meghívásaikat. Nem azért, mert jó a szívem – egyszerűen unalmasnak, meddőnek, eredménytelennek és érdektelennek tűnt számomra az efféle társas érintkezés.

Azt viszont érdekesnek találom, hogy te, aki, amennyire meg tudom ítélni, ugyanabban a cipőben jársz, mint én, mégis vetted a fáradságot, hogy írj nekem, és azt mondd: „talán ellenségek vagyunk? ... Úgy emlékszem, legutóbb, mikor fölvettem, hogy meglátogatnálak, mást se kaptam, csak egy fagyos választ. Vagy talán nem is válaszoltál?” – írod, arra utalva – de ismétlem magam, ilyen ironikus elme esetén igen óvatossá kell lennünk, ha nem akarunk túlzásokba esni –, mégis, efféle szavak, nekem úgy tűnik, arra utalnak, hogy tulajdonképpen szeretnél eljönni hozzám. Igen, visszatérve első leveledre, szó szerint ezt mondod: „Gyakran sajnálom, hogy soha nem találkozunk”. Na most akkor ez igaz, vagy ironikus? És hogy élvezheted a találkozásainkat, ha nevensz rajtam és a barátaimon a hátunk mögött?

Ez csak néhány mutatóba azok közül a kérdések közül, amiken itt fektemben eltűnődtem. És ekképp tűnődve arra jutottam, hogy igazad lehet – legalábbis bizonyos fókig. Tényleg, miért ne találkozhatna Chelsea és Bloomsbury, és nevetnének ki egymást szemtől szemben, és mért ne élvezhetnék egészen őszintén egymás társaságát? Nekem úgy tűnik, érdemes megpróbálni. Persze azt is mondod: „a kritikusok zokon veszik a kritikát, a gúnyolódók a gúnyt”. De valóban így van-e, akkor is, ha szemtől szembe történik? Bizonyára mindkét oldal óriási előnyére válna, ha ezt tennék.

Szégyllem magamat most, hogy látom: mindezt anélkül írtam meg, hogy egyetlen aforizmát is kiötlöttem vagy idéztem volna. Milyen pompás kis galaxisról – Fulke Grevilltől? – származnak a teid a leveled végén. Átkutattam az agyamat, hogy találjak egyet zárásképp; de megkönnyebbüléssel hivatkozhatom tekintélyedre, hogy „egyetlen nő sem volt soha szeretője e kifinomult művészetnek (George Eliotot kivéve)”. Legyen így, meghagyom az aforizmákat a te nemednek. A szurkálódással – ismét téged idézve: „hogy ezzel a szurkálódással zárjam leveletem” – az a gondom, hogy akár a kor, akár a megszokás tehet róla, mindenesetre csaknem érzéketlenné váltam rá. Ha veled más a helyzet (és ez igen kevésbé újság), jóval erősebbet kell szűrnod. És megígérem, ha meglátogatsz, feltúrom az öltözőasztalkám fiókját, hogy találjak néhány tűt magam is. Biztos nem hangoztatod majd, hogy a szurkálódás kizárólag a férfiak művészete.

Hát, hogy még egyszer téged idéztelek, ezzel abba is kell hagynom; gyere, és nevensz rajtam, a munkámon és a barátaimon velem szemtől szembe, és én ugyanígy teszek veled. Nem kétséges, hogy mindkettőnk hasznára lesz. Pillanatnyilag nem szabad túl sok szórakoztatót művelnem, de két vagy három héten belül örömmel látlak a fentebb, félek, kissé kuszán vázolt feltételekkel.

Őszinte híved,
Virginia Woolf

Ui. Átolvasva látom, hogy a vakondtúrásból időközben hegy lett – de a vakondtúrás a te műved.

Napló, 1939. január 29., vasárnap

Igen, Barcelona elesett: Hitler beszédet mond holnap; kezdődik a következő jelmezes próba: az utóbbi három napban találkoztam Marie Stopes-szal, Polignac hercegnőjével, Philippel & Pippinnel & Dr. Freuddal; továbbá nálunk vacsorázott Tom, & elmentem Stephen estélyére.

Dr. Freud egy nárciszt adott nekem. A nagy könyvtárban ült, ahol hatalmas, aggályosan rendben tartott, fényes asztalon kis szobrok álltak. Szeretjük a széken ülő pácienseket. Összeaszott, félresiklott, nagyon öreg ember – egy majom világos szemével; benuult, görcsös mozdulatok; határozatlan – de éber. Hitlerről. Beletelik egy generációba, míg

kipucolódik a méreg. A könyveiről. Hírnév? Inkább hírhedt voltam, mint híres; Első könyve 50 fontot se hozott. Nehéz beszélgetés. Interjú. A lánya és Martin segített. Hatalmas potencia, úgy értem, egy régi tűz, ami most pislákol. Mikor indultunk, felvetette: mit fognak csinálni *Őnök?* Az angolok – háborút.

Napló, 1939. január 30., hétfő

Freud azt mondta: „Rosszabb lett volna, ha *nem* nyerték volna meg a háborút”. Mondtam, hogy gyakran bűntudatunk volt – ha veszítünk, talán Hitler sincs. Nem, felelte, nagy nyomatékkal; Hitler végtelenül rosszabb lett volna. Három hónapig fontolgatták, hogy elmennek; 24 óra alatt döntöttek. Igen felkapta a fejét, mikor L. megemlítette azt az esetet, amelyben egy bíró arra ítélte a bűnöst, hogy olvasson el 20 könyvet Freudtól. Adrian azt mondja, hogy Bonaparte hercegnő Freudék rendelkezésére bocsátotta jókora, csöndes, biztonságos hampsteadi kúriáját. „De nem érezzük magunkat olyan jól, mint a bécsi lakásunkban” – mondta Anna.⁶ Valamiféle feszültség: az összes menekült olyan, mint a sirály, aki a csőrével elérhető morzsák után kapdos. Martin & a regénye; Anna a könyvről. Bennünk is a jótékonykodók feszültsége.

Adrian estélye változatos & kétségkívül sikeres. A fiatalok háromig táncoltak. Bobo vörös bársonyban, Tom Lytton-szakállasan, kiugró, barna szemekkel; Janice nagy orrot viselt; Clive túlpörögve táncolt Bobóval, elbékítve az egykori viszályt. Duncan mint szőke francia herceg; Anna szinte meztelen, nagyon előkelő, vonzó, távolságtartó, tüzes; Richard urbánus & kifürkészhetetlen, mindig van nála egy Cecil; David a csütörtökön megjelenő könyvéről csacsog (*Az ifjú Melbourne; The Young Melbourne*): támadják, kedvelik, nem kedvelik; elutasította az USA & Book Society & C.. És a szokásos, hullámkon bukdácsoló dugók – tökfejek, akik remélik, hogy kapcsolatot teremtenek valakivel vagy valamivel, & közelednek, & elhajtják őket, & és aztán ráakaszkodnak valakire: Portia Holman, Enfieldék. Valamiféle szabadosság, ami abból fakad, hogy maszkot viselnek, becsíptek, és levetkezték megszokott énjüket. Tom terjeszkedik és sürgölődik a világitásban, valahogy úgy, ahogy én.

Tegnap éjjel bejelentették Yeats halálát. Az a hosszúkás állkapcsú költő, akivel legutóbb Ottoline-nál találkoztam. Doty le fog esni a magas lóról, de igyekszem inkább együttérzéssel, mintsem szatirikusan gondolni erre. És mind tükön ülve várjuk Hitler beszédét.

Levél Leonard Woolf részére 1941. március 28. Monk Ház, Rodmell, Sussex

Drágám,

el akarom mondani neked, hogy teljesen boldoggá tettél. Senki sem tehetett volna többet, mint amit te tettél. Kérlek, hidd el ezt.

De tudom, hogy sosem jutok ezen túl: és elvesztegetem az életedet. Ebben az örületben. Semmi nem tud meggyőzni, bárki mondja is. Dolgozhatsz majd, és sokkal jobb lesz neked nélkülem. Látod, most se tudok egyenesen írni, ami jelzi, hogy igazam van. Csak azt akarom mondani, hogy a betegségem előtt tökéletesen boldogok voltunk. És ez mind neked köszönhető. Senki sem lehetett volna olyan jó, mint te voltál, a legelső naptól mostanáig. Ezt mindenki tudja.

V.

Roger Mauronéknak szóló leveleit megtalálod az íróasztal fiókjában Lodge-ban. Megsemmisítenéd a papírjaimat?

Szlukovényi Katalin válogatása és fordítása

⁶ Sigmund Freud lánya, Anna Freud, gyermekpszichológus; a család a náci elöl menekült Nagy-Britanniába.